

Kulturní složky krajinného rázu

Urbanismus venkova ČR

- **Dvorce** – římská, západní tradice, v ČR tak stavěla šlechta, od 16. stol. i selské statky na vysočinách mezi Moravou a Čechami (Ždárské vrchy, Svitavsko – *podívat se na Stabilní katastr*)

- **Tradiční vesnice** - středovýchodoevropský způsob bydlení v krajině – sociálně homogennější společnost dominuje.

Vsi podle půdorysu:

- **Shluková** – organické či nahodilé, od 11. stol. kolem kostela – dominuje od pravěku do pol. 13. stol., - slovanská vnitřní kolonizace (doba románská)

- **Řadová** – podél potoka, cesty, jednostranná či dvoustranná. Plužina – pole kolmo k podél. ose sídla. Tak kolonizační vesnice 13. a 14. stol. a pak vesnice pozdní kolonizace vrchovin v 2. pol.15. stol. a 1. pol. 16. stol.

- **Návesová (návesní)** náves = centrum, návsi pravidel. X nepravidelné. Návsi velké – pastviště obce. Ve 13. a 1. pol. 14. stol. **Pravidelné návsi:**

- **Okrouhlice** – domy kolem návsi víceméně do kruhu, ne vždy kompletního. Uprostřed často rybníček. Radiální plužina, tj. klíny polí se rozbíhají paprscitě od humen dozadu, ohraničeny cestami, potoky, mezemi.

- **Pravoúhlá náves** – kolonizační ves 13.-15. stol., nápodoba náměstí měst.

- **Záhumenní cesta** – za domy byla humna (s kurníky, stodolami, sušárnami, zeleninou, ovocné stromy). Za plotem všech humen vedla obvodová cesta - hranice zastavěného území obce, později vedla kolem stodol.

Významné znaky historické kultivace krajiny: CESTY

- **STEZKY:** První v neolitu: podél toků v úvalech, dálkové
  - Keltové – známy i regionální stezky
  - Středověk 13.-15. stol. – max. hustota stezek (= úzkých cest) – kola vozů měla rozchod ca 1,1 m!
  - 18.-20. stol. – téměř zánik stezek - stavba silnic, železnic, zůstaly jen mezi vesnicemi a z vesnic na pole.
  - od r. 1970 – stavba dálnic – opět síť co přesekává dosavadní silniční síť.
- Cesty - světský i náboženský účel (poutní), osnova pro rozvoj kulturní krajiny, posvátná místa (brody, křižovatky), mýty kolem nich, pověsti o vraždách atd. Od pozdní gotiky u nich ojediněle smírčí kameny a kamenné rozcestníky, od baroka u nich ve velkém výstavba božích muk, poklon, u hlavních cest i kostelíků.
- Význam cest: funkční, estetický, kulturní.
- Úvozy – jejich vývoj od pravěku dodnes, mnohé staré dnes zavezeny odpadky a rekultivovány – dobře vidět z porovnání s II. vojenským mapováním.
- Vesnice – radiální x paralelní síť cest.
- Císařské silnice od r. 1745 začaly být stavěny přímkové – kvůli dělostřelbě. Okolo aleje lip – stín pro vojáky, u ostat. silnic ovoc. stromy – aby se hladoví pocestní trochu najedli a nekradli.
- Komponované krajiny – aleje, průhledy, osy směřující k dominantám – alej k poutnímu chrámu, loveckému zámečku, zámku, později i nejvýznam. památníkům.

MEZE x AGRÁRNÍ TERASY

- **Meze** = původně jen signál hranice vlastnické držby! Úzký pásek trávy (0,5 m), ale i oj. hraniční stromy, cesty, hranečníky, rozcestníky, ploty, zídky.
- **Součástí mezí** se časem staly snosy kamení z polí → kamenice, tarasy. Stromy a křoviny na nich téměř nebyly. Meze vznikly postupně za staletí naoráváním a splachy ornice k travnaté hraně (tzv. naorané meze = všechny naše meze). Všechny až do 50. let 20. stol. byly jen travnaté, bez dřevin, max. řídká řada ovocných stromů u paty meze. Po opuštění využívání teprve zarostly, jak to vidíme dnes. Krajina často dnes přestala být přehledná.
- V ploché krajině bez kamení - **živé ploty** (Vel. Británie, Irsko, sevvých. USA)
- **Estetická funkce mezí** – člení plochu, barvy.
- **Protierozní funkce** – druhotně, po té co mez „vyrostla“ a zarostla.
- **Ekologická funkce** – např. interakční prvky ÚSES
- **Historický význam** – info o bývalé plužině, po nich často pěšiny přes pole.
- **Terasy** – jiný systém i význam – využití příkrých svahů teplých úrodných oblastí pro socialistickou zastaralou techniku. Vystavěny jednorázově, až 10 m vysoké. Jsou úzké (60-70. léta 20. stol.), nebo běžnější široké (80. léta).
- Naprostá většina v ČR je jich ve vinorodých oblastech na jih od rovnoběžky Dolních Kounic.

Kamenice na
Blatinách
(Žďárské vrchy)

Wales – živé ploty

100 m

© 2010 Tele Atlas

© 2010 Infoterra Ltd & Bluesky

©2009 Google

An aerial photograph of a rural landscape showing several rectangular agricultural fields. The fields are separated by narrow strips of land containing rows of trees, which are identified as live hedges. The fields vary in color, from vibrant green to a more yellowish-brown, suggesting different crops or stages of growth. A road or path runs diagonally across the lower right portion of the image. In the top right corner, there are navigation controls from a mapping application, including a compass, a home button, and a zoom slider. A white horizontal line with red ends is drawn across the top of a central field, highlighting a specific area.

Živé ploty doplněné v rozích hraničními stromy. Původně pole, dnes pastviny.

© 2010 Tele Atlas

© 2010 Infoterra Ltd & Bluesky

©2009 Google

Umělé terasy nad Židlochovicemi

VYZNAČENÍ HRANICE MAJETKU

- Kláštery a šlechtici – vyznač. hranice majetku (min. od poč. 13. stol., průkopníci byli Johanité) – později i zapsány i v Zemských deskách (Čechy asi od r. 1270, Morava a Slezsko asi od r. 1348).
  - Jan Menšík z Menštejna (r.1600): „Meze a hranice“
    - poddaní – poddanské řády šlechty
- Postupný zánik vymezení hranic (Sudety – téměř úplný x vých. Morava).
- Dnes: hranice lesů, železnice, cesty, plastové geodet. body.
- Přirozená znamení: cesty, hranice lesa, vodní toky, solitéry stromů (dříve se zatlučenými hřeby nebo vypálenými letopočty, vlastníky „lizované stromy“ – odseknutá borka na lýko – světlé). Takové stromy hlídány vrchností před skácením - klíčové v lesích.
- Cílená znamení: hierarchie: hranečníky - mezníky - mezní znamení
- Hranečníky : na koncích meze, dřevěné kůly, pak kameny.
- Mezníky : lomové body v hranici pozemku
- Mezní znamení : v rovné trase – drobné kůly či kameny, značky
  - Pod hranečníky i mezníky ukládány podsádky (Jan Menšík: svědkové kamene) – střepy, cihly v hl. ca 0,6 m.
- **Trojmezí, Troják** (*Dreiwappenstein*) – místo setkání 3 hranic panství, často ozdobné kameny, někdy s erby, dnes větš. zcizeny.

Archeologicky prokázaný menhir: Králův stolec v lesích Chřibů, hraniční kámen panství uváděný již r. 1228. Leží 4,2 km severně od kláštera ve Velehradě. U nás velká vzácnost.

Smírčí kameny u cest – od pozdní gotiky do baroka. Jeden je 980 m sz. od školy u kina Lucerna před domem Minská 13.

Stodoly a před nimi záhumení cesta, vpravo začínají polnosti – Slovácko, Hrubá Vrbka

